

Reuveni Sári
Nők az Igaz Emberek között
Magyarországon

A kutatás kezdetben három szereplőre koncentrált a holokauszt narratívájában: az áldozatra, a gyilkosra és a közömbös szemlélőkre. Újabban egy negyedik csoportra is ráterelődött a figyelem, a nem zsidó emberekre, akik vállalták a veszélyt, hogy megmentsek zsidó embertársukat a holokauszt idején. Ők a *Világ Igazai*, héberül: *Haszidé umot baolám*. Ma már az Igaz Emberek történetei szerves részét képezik a holokauszt történetének – aktáikból érrettségi tételek és doktori disszertációk készülnek.

A kutatások¹ egyik megközelítésben szociológiai felméréseket készítenek és vizsgálják a zsidómentők műveltségi és pszichológiai paramétereit. Egy másik megközelítés az altruista viselkedés egyik megnyilvánulásának tekinti a vészkorszak alatti mentéseket. Más kutatók a mentők egyéni jellemvonásai mellett rámutatnak a mentést lehetővé tevő szituáció fontosságára. Vannak, akik tagadják annak lehetőségét, hogy ezt a különböző országokból, társadalmi helyzetekből, osztályokból, kultúrából származó embercsoportot, a több mint 20 000 Igaz Embert közös nevezőre lehetne hozni, azon a tényen kívül, hogy a holokauszt idején zsidókat mentettek. Megint mások közös tulajdonságokat vélnek felfedezni bennük, nevezetesen a marginalitást és a nonkonformizmust. Megint egy másik irányzat a „jótett banalitását” vallja, és nem különleges csoportot, hanem épp ellenkezőleg: mindennapi embereket lát az Igazakban, normális embereket, akikben felébredt az amúgy mindannyiunkban fellelhető részvétel és szánalom az üldözöttek iránt. Olyan érzelmek, melyeket addig racionális okok miatt elnyomtak, de azok feléledtek bennük és aktivizálódtak a megfelelő helyzetekben.

Azonban van egy közös vonás az Igaz Emberek heterogén csoportjában: *több közöttük a nő, mint a férfi*. Ez hozza közös nevezőre a görög hercegnőt a szovjet parasztasszonnyal, a zárda

főapácáját az ateista párizsi ellenállónővel. Ez a tény jut kifejezésre mind a Jad Vasem mellett működő Igaz Emberek Bizottsága ülésein, mind a különböző országokban történt mentési esetekről készült felmérésekből.

Egy németországi mentési eseteket feldolgozó munka azt állítja, hogy a mentők nagy része az egyedülálló asszonyok köréből való. Ez természetesen csak az egyéni mentési esetekre vonatkozik.² Ami az indító okokat illeti, az országoként más és más. Például a Szovjetunióban a férfiak bevonultak a Vörös Hadseregbe, a német megszállás idején élet és halál az asszonyok kezében maradt, így az üldözött zsidók mentése is. A magyarországi Igaz Emberek körében végzett kutatómunkám is arra mutat, hogy több közöttük a nő, mint a férfi. Az ok nem kereshető abban a tényben, hogy a magyar férfiak jó része is katonáskodott, hiszen a zsidó férfiak többsége is a katonaság keretein belül teljesített kiegészítő munkaszolgálatot a háború alatt, és a mentések egy része is a katonaságon belül történt.

Ennek a munkának célja az, hogy megkísérelje azt a kérdést tisztázni, vajon a nők háború alatti hagyományos szerepváltozása tette-e lehetővé a női többséget a magyarországi Igaz Emberek csoportjában, vagy ennek épp a fordítottja igaz, a nők hagyományos szerepe a család körében, az ennivalóról, a ház rendben tartásáról való asszonyi gondoskodás változott hétköznapi tettől életmentő hősiességgé a vészkorszak körülményei között. Választ keresünk arra a kérdésre is, hogy vajon a zsidómentés a lázadásnak és a nonkonformizmusnak a jele volt-e, mint azt egyes kutatók állítják, vagy ellenkezőleg, a hagyományos, az elfogadott viselkedés folytatása, ragaszkodás a régi erkölcsi parancshoz. Éppen azokhoz az ősi normákhoz, amit a nemzetiszocialista ideológia elutasított magától, és új erkölcsöt állított fel a zsidósággal történő viselkedésre.

a) *A mentések és a mentők
a zsidó hagyományban és történelemben*

A zsidó nép körében, a zsidó hagyományokban mélyen gyökerezik a tisztelet azon emberek iránt, akik segítségünkre siettek, míg jövevényként, idegenként éltünk más kultúrákban és országokban. A Bibliában feljegyezték a bábák nevét, akik nem voltak hajlandók teljesíteni az egyiptomi fáraó parancsát, hogy megöljék a szülőszéken a héber asszonyok fiúgyermekait: Sifra és Pua³. Ők is a héber törzshöz tartoztak, így nem lehetnek a legelsőek a Világ Népeinek Igazai sorában. Ez a hely inkább a fáraó lányát illeti meg, aki megmentette Mózes életét.

Korabeli héber krónikáink feljegyezték Johannán, Speyer püspökének nevét, ki az 1096-os kereszties pogromok idején megvédte a város zsidóságát, s megbüntette bántalmazóikat. Dicsérettel említik nevét a krónikák, mert „Igaz volt ő a Népek között, a jog és a megmenekülés mentsvárává változtatta a helyet, mert az Úr megtöltötte szívét életük védelmével, minden fizetség nélkül.”⁴ Más városok, a krónikák szerint fizetséget vettek el a zsidók védelméért, de sorsukra hagyták őket, ha nem tértek át a keresztény hitre.

A héber Hászidé Umot Haolám – a Világ Népeinek Igazai/Hívői kifejezés igen régi keletű, és visszanyúlik az ókorbeli réges-régi időkre, mikor csak a zsidóság volt még egyistenhívő, s a többi nép bálványimádó. Ám közöttük, a Világ Népei között is akadt egy-egy tiszta szívű, hívő ember, az őket megillető titulusként született meg ez a kifejezés. Felmenőink már 1096-ban Speyer városában a ma elfogadott értelemben használták ezt a kifejezést, olyan embert értve a fogalom alatt, aki az idegen, a más (nem keresztény) zsidókat megvédi gyilkosaiktól az elfogadott normákkal ellentétben anélkül, hogy fizetséget kapna érte. Ma is ezek a *Jad Vasem Igazakat Kitiintető Bizottságának* a kritériumai egy-egy mentőtevékenység megtárgyalásánál, hozzátevé a veszély vállalását is.

b) *A mentés meghatározása
mint társadalmi jelenség*

A Jad Vasem Bizottsága csak olyan eseteket ismer el, melyekben a mentő minden ellenszolgáltatás nélkül cselekedett, élete, biztonsága, pozíciója kockáztatásával, a zsidókra és men-

tőikre vonatkozó törvények és a társadalmi normák ellenére.

A leggyakoribb felmerülő kérdés, amely a bizottság ülésein elhangzik: „Ha felfedezik, milyen büntetés várt a zsidómentőkre akkor és ott, ahol az eset megtörtént?”

Ez a kérdés a többi kritériummal együtt arra mutat, hogy a holokauszt alatti mentések megítélésében nemcsak maga a cselekedet a döntő, hanem a körülmények is, vagyis ugyanazt a mentőtevékenységet másként ítéljük meg, ha nem járt kockázattal, vagy ha valami haszon származott belőle a mentőre nézve, mint ellenkező esetben. Vagyis a zsidómentést mint devianciát, elhajlást tárgyalhatjuk, eltérést az állam írott és a társadalom íratlan törvényeitől, mely büntetendő, mint a tolvajlás vagy a gyilkosság.

Azonban a zsidómentések esetében nem a devians, az elhajló a tolvaj és a gyilkos – hanem maga az állam és a társadalom. Az állam, mely törvényesítette a lopást és a gyilkosságokat a zsidókkal szemben, valamint a társadalom, mely elfogadta ezeket a normákat, s magáévátette a törvényeket.

Ez jellemezte az erkölcsi normák hihetetlenül gyors változását, azt az anomáliát, zűrzavart a német megszállást követő időben, 1944. március 19. után, amikor egyik napról a másikra a magyar törvények szabad prédává tették a magyar zsidóság vérért és aranyát, életét és tulajdonát. Jól jellemezte a helyzetet Radnóti Miklós verse:

*Oly korban éltem én e földön,
mikor besúgni érdem volt s a gyilkos,
az áruló, a rabló volt a hő, –
s ki néma volt netán s csak lelkesedni rest,
már azt is gyűlölték, akár a pestisest.*

(*Töredék*, 1944. május)

Minden jel arra mutat, hogy az elfogadott normák elleni lázadás s az általános emberi normáktól való eltérés azt a társadalmat jellemezte, melyben a mentők működtek, s nem a zsidómentők egyéni tulajdonságait, mint azt egyes kutatók vélik. Ellentétben velük én azt állítom, hogy az akkori, náci ideológia és társadalom rugaszkodott el a régi normáktól, míg a mentők az addig elfogadott emberi normák szerint viselkedtek az új helyzetben is, s nem tették magukévát a német és magyar náci által létre-

hozott új világ normáit. A mentők továbbra is tartották magukat a régi idők hagyományához – a fennálló törvények és normák ellenére és a maguk kárára.

Mindez egy más megközelítésben: olyan viselkedési forma áll előtünk, melyet az emberi érzelmek határoznak meg, mely a részvéten és szánalmon alapul és nem a személyes haszon keresésén. Ez jellemzi a családi körben szerveződő kapcsolatokat, szemben a társadalmi tevékenységgel. Úgy vélem, a mentési esetek nagy részét családi jellegű viszonyok befolyásolták a mentő és a megmentett között – már a mentés előtt vagy a mentés ideje alatt.

Tény, hogy a németországi mentési esetek 75%-a előzetes ismeretségen alapult, míg Magyarországon az egyéni (nem szervezett) mentési esetek 89%-át előzte meg hosszabb-rövidebb ideig tartó személyes kapcsolat. A következő elosztásban:⁵

1. sz. táblázat

1. szomszédok, barátok, munka, iskolatársak, közös ideológia	64%
2. szolgáltatások nyújtása (nevelőnő, szolgálg, házmester, munkás)	21%
3. családtag (vegyes házasságok)	4%

A mai demokratikus társadalom is eltérésnek tekint a zsidók segítőinek cselekedeteit az akkori normákkal, törvényekkel szemben, ám ezek ma dicséretes, jutalmat érdemlő cselekedeteknek minősülnek.

c) A mentések megoszlása

A mentések megoszlását a nők és férfiak között Magyarországon a következő képet mutatja:

2. sz. táblázat

Férfiak által végrehajtott mentések a katonaság keretein belül	11,8%
Férfiak által végrehajtott mentések a polgári lakosság körében	18,6%
Nők által végrehajtott mentések	32,4%
Nők és férfiak által közösen végrehajtott mentések	37,2%

Ezekben az adatokban kifejezésre jut a nők szám szerinti fölénye az összes mentési esetekben: 69,6%. Ha tovább vizsgáljuk az adatokat, kiderül, hogy a szervezett mentések keretei között (nemzetközi szervezetek, kórházigazgatók, főorvosok, főrendi apácák), amikor is a mentők kihasználták magas beosztásukat, a nők száma jóval alacsonyabb a polgári lakosság körében is: 68,42% a férfiak és 21% a nők aránya. Ám faluhelyen, a hagyományos társadalmi formákat őrző falvakban: 40,56% nők, 29,72% férfiak és nők együtt, 29,6%-ban férfiak volt a mentések megoszlása.

Noha a tendencia már így is világos, használjunk fel egy újabb adatsortot a kérdés tisztázására: A mentések formája az esetek többségében a mentők otthonában való elrejtés volt, hamis papírokkal vagy anélkül: 86%. Vagyis az üldözött befogadása, elrejtése a családi otthonban, ami természetesen együtt járt az élelemről, a tisztaságról való gondoskodással, a ház rendben tartásával. Mindez hagyományosan a háziasszony feladata, a családanyáé, a ház úrnőjéé, ez érvényesült a háború, a holokauszt idején is. Így történt, hogy a mentési esetek közel 70%-ában vettek részt a nők, s csak a maradék 30%-ban működtek közre kizárólag férfiak, női segítség nélkül, ebből is közel 12% a katonaságon belüli mentésekre esik, ahol egyáltalán nem fordultak elő asszonyok (11,8%).

A számítások alapján bizvást állíthatjuk, hogy nem a nők hagyományos szerepének változása, hanem éppen mater familiasi szerepük idézte elő ezt a dicsőséges női többséget a mentések terén. A zsidómentő férfiak is magukévá tették az élet fenntartásáról való gondoskodást mint legfelső értéket – együtt a „női érzelmekkel”, a részvétet, a szánakozást a gyengébb, az üldözött iránt.

KÉT PORTRÉ

Jászainé Oláh Erzsébet története 1944 tavaszán egy Tisza menti községben játszódott le, melynek a holokauszt előtt 4000 lakosa volt, közöttük mintegy húsz zsidó család.

Az akkor 24 éves, elvált, gyermektelen, vagyontalan, protestáns Jászainé esetéről a dadai alsó járás főszolgabírájának véghatározatából értesültünk, mely 1944. május 1-jei kelettel kimondta eltávolítását szülőfalujából és elinternálását időhatár nélkül „a közbiztonság és a köz-

Dadai alsó járás főszolgabírája. Tiszalök.

2039/1944. K. szám.

Csuhaj Kálmánné rendőrhatósági őrizet alá helyezésre tárgyában

V É G H A Í R O Z A T .

Csuhaj Kálmánné szül.: Oih Erzsébet, 24. éven, ref. vall. olvált, htb. vagyontalan, tiszadobi születésű és lakos a 8130/1939. M. E. illetve a 760/1939. B. M. sz. rendelet alapján rendőrhatósági őrizet alá helyezésre, eliptermálom.

Nevezettnak a budapesti Fogház és Toloncúgyosztályhoz való felkísérése végett a debreceni m. kir. Rendőrkapitányságot megkeresem.

Ezen véghatározatom egy példányát az előírt nyilvántartólap kapcsán, jogerőre emelkedés után a m. kir. Belügyminiszter Urhoz felterjeszteni rendelem.

Miről Tiszadob község Eljárási bizottságát, a tiszadobi m. kir. Rendőrparancsnokságot, a debreceni m. kir. Rendőrkapitányságot, a budapesti m. kir. Rendőrfőkapitányság Fogház és Toloncúgyosztályát és Csuhaj Kálmánné tiszadobi lakost véghatározatom egy - egy példányán, utóbbi assal értesítem, hogy ellene a késhatározattól számított 15. napon belül a vármegye Alispánjához címzett, meghívatalomnál beadandó fellebbezésnek van helye.

I N D O L O L Á S .

Csuhaj Kálmánnénak a zsidóknak Tiszadob községből történt elszállításával, illetve vagyonuk zár alá helyezésével többek jelenlétében tett azon kijelentései, hogy: "is Isten a legkedvesebbikjét vagyis ol annak, aki nem sajnálja a zsidókat, azaz a zsidóknak elvették minden vagyonukat, bár már csak jönnének az oroszok, hogy megmentse őket, a hus hulljon le arról, aki akár csak egy métert is felváz magára a zsidók keletéből, nincs Isten az égből, aki már jönnének az oroszok, hogy megmentse azokat akik a zsidók ellen vétettek; a község lakosai között oly nagy fölzúdulást okoztak, hogy nevezettnak a községből való haladéktalan eltávolítása a község és a közbiztonság megóvása érdekében elkerülhetetlenül szükségesnek vált, mely oknál fogva őt rendőrhatósági őrizet alá kellett helyezni.

Tiszalök. 1944. május hó 1-én.

rend érdekében" azon kijelentéseiért, melyeket a zsidók elszállításával s vagyonuk zár alá helyezésével kapcsolatosan tett (értsd ez alatt deportálásukat és kifosztásukat).

Jászainé levélben egészítette ki az esetet, a történelmi hátteret a Magyarországi Zsidó Hitközségek Enciklopédiájából merítettük.⁶

1944. április 14-én éjjel rendőrök törtek be a tiszadobi zsidóság otthonaiba, s azonnali hatállyal a helyi zsinagógába terelték őket, majd onnan a nyíregyházi gettóba hajtották őket anélkül, hogy akár egy falatnyi élelmet vihettek volna magukkal. Az elhurcoltak között voltak Jászainé közvetlen szomszédai is, gyermekeik-

kel s a család öregeivel. Az asszony megszánta őket, élelmet csempészett be nekik úgy helyben, mint a nyíregyházi gettóban. A lakosság hatósági engedéllyel vagy anélkül, a zsidók gettóba hurcolásának napjától kezdve széthordta a szomszédok ingóságait.

Mindez alig pár héttel a német megszállás után történt. Március 19. előtt a magyar zsidóság a zsidótörvények és atrocitások ellenére még szabadon élt a keresztény lakosság között, nem gettóba zárva, megjelölés, sárga csillag nélkül, mint személyes vagyonának birtokosa. A helyi társadalom ebben a kis községben is gyorsan alkalmazkodott az új körülményekhez, magáévá tette a megszállás utáni új normákat, aszerint viselkedett zsidó szomszédaival.

Jászainé eltért az új normáktól, s továbbra is a régi módon tekintett a templom udvarára zsúfolt jó szomszédokra, gyerekeikre, szánni való öregekre, s élelmet vitt nekik, vállalva annak minden kockázatát.

Adjuk át neki a szót:

„Mikor összeszedték a zsidókat, s bekísérték őket a zsidó templomudvarba, közvetlen a szomszédomból is egy családot, én nagyon sajnáltam őket, akkor én bátorságot vettem, mert volt két gyerekük is, és vittem nekik tejet, főtt tojást, tejfölt, túrót, olajat, vaját, kenyeret. Sajnáltam, mert semmi élelmet nem vittek magukkal, és így sikerült beadni ezeket az ennivalókat. Ezt is nagy nehezen.

Hazafelé jövet a zsidó templomból kint állt a kapuban V. J.-né, G. E. és A. L.-né, S. E., kérdik, hol voltam, és én mondtam, hogy vittem szegény Langer néniéknek meg a Szinai gyerekeknek ennivalót, mert nagyon sajnálom őket. Erre fel V.-né és A.-né (teljes nevek a szerkesztőségben) azt mondják, »bár már egy se volna belőlük.«.

S akkor megátkozta Jászainé fennhangon és az ókori próféták dühével mindazokat, akik nem sajnálják a szegény zsidókat, és széthordják holmijukat. Az átok szövege fennmaradt a véghatározatban: „Az Isten a legkedvesebbjét vegye el annak, aki nem sajnálja a zsidókat. Szegény zsidóknak elvették minden vagyonukat, bár már jönnének az oroszok, hogy megmentésük őket. A hús hulljon le arról, aki csak egy méternyi árut is felvesz magára a zsidók kelméjéből. Nincs Isten az égben, bár már jönnének az oroszok, hogy megbüntessék azokat, akik a zsidók ellen vétkeztek.”

Radnóti Miklós, a költő, kinek verséből már idéztünk egy részt, így fejezte be a korszak jellemzésére írt költeményét:

*Oly korban éltem én e földön,
mikor a költő is csak hallgatott,
és várta, hogy talán megszólal újra –
mert méltó átkot itt úgysem mondhatna más, –
a rettentő szavak tudósa, Ésaías.*

De a méltó átkot „pusztítóink és megrablóink ellen” nem Ésaías próféta, hanem egy egyszerű falusi asszony mondta ki. Ő találta meg a rettentő szavakat azokra, kik nem sajnálják a szegény zsidókat, és hasznot hajtanak pusztulásukból.

„Jó szomszédok” többszöri feljelentésére tartóztatták, és a bírák elítélték. Hét hónapot töltött internálótáborban, míg az oroszok közeledtére hazaengedték a foglyokat.

Jászainé híven megőrizte emlékezetében a régmúltat, s benne hajdanvolt zsidó szomszédait, a falu zsidóságát. Szívében őrzi a néhai zsidó családok nevét, tudja, ki maradt életben közülük, ki került Amerikába, ki Izraelbe. A tiszadobi zsidók csak a kevés megmaradott és Jászainé emlékezetében élnek tovább. Jászainé jól emlékszik a dátumokra, adatokra, tudja az utca nevét, Keskeny utca, ahol a nyíregyházi gettóban felkereste a Szinai családot és Langer nénit, mikor ennivalót vitt nekik. „Akkor láttam őket utoljára” – mondja.

A feljelentői a közelben laktak a háború után is: „Ezek a szermélyek, akik elinternáltattak, itt élnek Tiszadobon, egyik a mi utcánkban, elég izgalmat okoz nekem ezt látni, kerülgetni egy életen át” – írja Jászainé 1987-ben a Jad Vasemhez intézett levelében. Hasonlóan a zsidó túlélőkhöz, ő is hordozza egy életen át a holokauszt okozta lelki sebeket.

A zsidó szomszédokhoz való viszonyából sokat tanulhatunk, azokból a kifejezésekből, ahogyan szólítja őket: *Langer néni, Szinai gyerekek, Szinai szomszéd.* Vagyis úgy nevezi őket, ahogy hajdanán látta őket, szomszéd, néni, gyerekek. Úgy tűnik, igen közel állt hozzájuk. A nekik vitt ennivalók felsorolásából arra következtethetünk, hogy ezek hagyományhű, a kóserásra vigyázó szomszédok lehettek, s hogy Jászainé jól ismerte a kóser konyha titkait, tudta, mit vihet nekik a gettóba, húst például nem.

Az asszony helyi társadalomban való szerepe eltért a szokványostól, elvált asszony, gyermektelen, vagyontalan. A lakosság ellenségesen állt

hozzá, hiszen az átmenet a régi hagyomány, a „ne lopj” világából a zsidó vagyon államilag szervezett, jóváhagyott és törvényes eltulajdonításáig oly rövid volt, hogy az ellenséges érzelműek, a fosztogatók lelkében is élt még a bűntudat. Ezért igyekeztek minél hamarabb megszabadulni a tanúktól: a kirabolt zsidóktól („bárcsak már egy se maradna közülük”), s Jászainétól, aki még a régi normák szerint cselekedett. Annál is inkább, mert Jászainé figyelmeztette őket arra, hogy az oroszok közelednek, és amit ma szabad és törvényes, holnap talán ismét büntetendő lesz.

Jászainé segítségével az éhségtől mentette meg zsidó szomszédait arra a kevés időre, ami még hátravolt Auschwitzba való deportálásukig. Tette ezt szánalomból, szeretetből. Spontán módon cselekedett. Ugyancsak spontán volt a zsidókkal való bánásmód nyilvános megbélyegzése 1944 tavaszán.

Nina Langletet, a Svéd Vöröskereszt vezetőjének feleségét úgy jegyezték fel az Igaz Emberek sorában mint férje függelékét: Valdemar és Nina Langlet. Ez az általánosan elfogadott módszer a mentőtevékenységükért kitüntetett házaspárok bejegyzésére – mind a kitüntető okiraton, mind az emlékérembe vésvé. Még abban az esetben is, mikor az asszony volt a kezdeményező és a mentési akció főszereplője.

A Langlet házaspár közös és Nina egyéni szerepének megértéséhez a Svéd Vöröskereszt égisze alatt Budapesten, 1944-ben, nagyrészt a Szálasi-korszak idején a következő források szolgáltak: Nina Langlet könyve⁷, a megmentettek tanúskodása, Perez Révész visszaemlékezése a Nina Langlettel folytatott közös mentőmunkáról szóban és memoárkötetében. A történelmi háttérret Randolph Braham professzor munkái nyújtották.

Valdemar Langlet professzor filológus, a svéd nyelv lektora volt a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen, egyben a Svéd Királyi Főkonzulátus titkára. Felesége, Nina Moszkvában született és élt. A húszas évek elején az eszperantó nyelv hozta össze őt leendő férjével, aki jóval idősebb volt nála. A Langlet házaspár a harmincas évek kezdetétől 14 éven át élt Budapesten. Nina zenével és Dalcroze-táncstudománnyal foglalkozott, férjéhez hasonlóan több nyelvet beszélt. Mindketten hívő emberek, a tudományos és diplomáciai élet megbecsült tagjai.

1944 tavaszán kinevezik Valdemar Langletet a magyarországi Svéd Vöröskereszt vezetőjé-

nek. Májustól kezdték meg feleségével a munkájukat: védlevelek, vöröskeresztes útlevelek kiadását az üldözött zsidók számára. Már ebben a korai időszakban is számos menekültet és bujkáló zsidót rejtettek Lónyai utcai lakásukban. Természetesen Nina dolga volt a róluk való gondoskodás, a gettóba hurcolt barátok felkeresése a Svéd Vöröskereszt autóján és égisze alatt. Valdemar Langlet feladata volt a hivatalos kapcsolatok fenntartása és a menlevelek kiadása előbb a Lónyai utcai lakásukban, később a Svéd Vöröskereszt irodáiban.

Ez a legális és a magyar hatóságok által jóváhagyott munka gyökeresen megváltozott a Szálasi-uralom alatt, 1944. október 19. után. Eleinte az új kormány is elismerte a semleges országok nyújtotta védelmet, de később a menlevelek kiadása és a védett házak fenntartása illegális, tiltott cselekedetté vált. 1944 decembereinek elején a Svéd Vöröskereszt működését is betiltották, a Langlet házaspár is bujkálni kényszerült. Ezután sem szüntették be munkájukat, folytatták a védlevelek kiadását.

„Anélkül, hogy megértettük volna, hogyan is képes a Vöröskereszt bélyegzővel és Langlet aláírással ellátott papírunk emberéletek megmentésére, férjemmel együtt nap mint nap írtuk alá a menleveleket” – írja Nina Langlet memoárjában. A Langlet házaspár a veszélyt vállalva folytatta munkáját, bízva a Svéd Vöröskereszt varázslatos nevében, amely sokat segített már a magyar népnek az I. világháborút követő szűkös esztendőkből, s ezért azt remélték, hogy a II. világháború után is így lesz. Már nem privát emberek voltak, hanem az egész világon elismert szervezet megtestesítői, a remény hordozói, fejük felett a szerepükkel járó glóriával.

Amikor már nem működött a varázslat, a nyilasok kiűrtették a védett házakat, s halálmenetekben terelték a zsidókat a német határig, vagy helyben lőtték agyon őket a Duna-parton, pesti utcákon, tereken. A mentők, Nina és Valdemar Langlet is bujkáltak.

Valdemar Langlet 1944-ben 72 éves volt. Nemcsak a nyilasokkal kellett megküzdenie, akik életre-halálra keresték, hanem az öregséggel és a betegséggel is. Bátorságához és helytállásához nem fér kétség.

Nina Langlet 47-48 éves ekkor, s bár férje jobbkezeként van elkönnyelve, a tények azt bizonyítják, hogy a mentési akciókban ő volt az aktív, míg férje a hivatalos formák betartására ügyelt. Nina a Svéd Vöröskereszt nevében mű-

Nina Langlet

(A fotó a Jad Vasem tulajdona)

ködött, de nemegyszer kitört a hivatalos keretek közül, és a szervezet égisze alatt folytatott nem diplomatikus tevékenységet is, mint például a vidéki gettóból való szöktetést vagy pesti csillagos házakból és a zárt gettóból való mentést.

Sem ő, sem férje nem ismerte személyesen az üldözötteket, akikért életüket kockáztatták, vagyis nem szomszédot, barátot mentettek, hanem a „Névtelen Zsidót”, az üldözöttet.

A megmentettek előtt viszont ismeretes volt „Nina néni” és „Langlet bácsi”, így a háború után volt alkalmuk kifejezni hálájukat.

Perez Révész, a cionista ellenállás aktivistája meséli, hogy Nina Langlet nem volt képes megérteni a német és a magyar nácik viselkedését, gyilkos indulatát a zsidók irányában. „Hogyan is lehet megölni valakit csak azért, mert zsidó?” – kérdezte őt nemegyszer.

Sem Nina, sem a férje nem fogadták el, nem tették magukévá a zsidókra vonatkozó új, magyar normákat és rendeleteket, s a saját lelkiis-

meretük szavára hallgattak. Annak a szervezetnek szellemében tevékenykedtek, melyet képviseltek. Vagyis a szívük és a Vöröskereszt diktálta irgalmasság vezérelte mentőmunkájukat, amely elsősorban a rászorult áldozat érdekeit tartotta szem előtt. Nina és Valdemar Langlet a nyílt gyilkosságok és rablások idején ebben a szellemen tértek el a szokásos, diplomatákra kötelező be nem avatkozás elvétől és gyakorlattól. Ehelyett együttműködtek, mind a pápai nunciatúrával, mind a cionista ellenállással, hogy a zsidókat mentsék és elrejtésük.

Csak nehezen lehet elválasztani Nina Langlet személyét a Svéd Vöröskeresztől, amelyet képviselt, olyannyira hangsúlyozza könyvében férjének s a szervezet aktivistáinak munkáját.

Am, ahogy kiderül az írásokból, a kritikus hónapokban, novemberben, decemberben Nina és Valdemar Langlet állandóan lakást cseréltek, hogy ne jussanak a nyilasok kezére, és szabadon tevékenykedhessenek. Ezekben az időkben Nina volt felelős a Svéd Vöröskereszt által felállított védett házakért, s ő ment be nap mint nap a nemzetközi gettóba, hogy végiglátogassa és segítséget vigyen a nyolc svéd vöröskeresztes házba anélkül, hogy férje tudott volna erről.

A Svéd Vöröskereszt által folytatott mentőmunka listája fennmaradt, ami azt bizonyítja, hogy többnyire Nina Langlet vezetése alatt működtek a különböző mentőrészlegek (kórház, gyerekházak stb.). Itt jegyezzük meg, hogy Valdemar és Nina Langlet a háború után visszatértek Svédországba, ahol nem úgy fogadták őket, mint a mentés hőseit, hanem mellőzés és értetlenség vette körül a házaspárt.

Valdemar Langlet 1960-ban, 88 éves korában távozott az élők sorából. Már nem érte meg, hogy Izrael földjén, a Jad Vasemben, az Igazak Erdejében nevét és felesége nevét egy fácska viselje. Nina Langletnek jutott a dicsőség, hogy 1966-ban, Igaz Emberként való elismertetésük ceremóniáján elültesse kettejük nevében, amely később a K.K.L. erdejében külön kis erdővé terebélyesedett.

Tanulmányomban mint társadalmi jelenségről tárgyaltam a zsidómentés eseteiről a holokauszt ideje alatt, s nem a mentőkön keresztül az altruisztikus viselkedés egyik formájaként. A mentések meghatározása mint az elfogadott törvényektől és normáktól való elhajlás, deviancia, amely büntetéssel jár, megkönnyítette a mentések megértését, melyek önmagukban nem jók és

nem rosszak, mint például enni adni zsidó családnak, kisgyerekeknek (Jászainé esete).

Csak a zsidók és mentők ellen hozott törvények tették az egyszerű cselekedeteket büntetendő cselekménnyé a náci normák szerint. Eltérően például egy égő házból való mentéssel, ami minden rendszerben és minden időben hősi cselekedetnek számít, a zsidómentés hősiességét és emberi nagyságát csak a történelmi háttér ismeretében tudjuk értékelni – azoknak a törvényeknek ismeretében, amelyek kizárták a zsidókat az élők világából, és megbüntették azt, aki enni adott vagy fedelet nyújtott nekik. Csak ha megismerjük azt a világot, melyben egy szellet kenyér és egy pohár tej juttatása büntetendő cselekmény volt, ha ezt zsidó gyereknek adták, csak akkor fogjuk fel ennek a világnak a feneketlen gonoszságát, s a mentők iránt érzett végtelen hálát akár egy jó szóért, egy falat kenyérért, biztos bűvőhelyért.

Ami a mentések női szempontjait illeti: Láttuk, hogy Magyarországon a Jad Vasem által elismert és kitüntetett zsidómentők sorában több a nő, mint a férfi. Ennek oka az egyéni mentések formájában keresendő, ami főként a mentők házában való rejtést jelentett, vagyis a hagyományos asszonyi szerep betöltésével járt. A szervezett mentések élén viszont a férfiak aránya volt magasabb.

A kutatásnak ezen a téren még csak az elején tartunk, de a felmérésekből már most kitűnik, hogy az Igaz Emberek között majd minden országban több a nő, mint a férfi, noha az ok országonként más és más.

A mentések kivitelezésében mégis találunk női vonást, hiszen a férfiak is magukévá tették a női érzelmeket, a részvétet és szánalmat a gyengébb, az üldözött iránt. Vajon a nőkben, az asszonyokban fokozottabban él a szánalom és részvét, mint a férfiakban, vagy a helyzetük volt más és más, a szerepeik különböztek?

Reuveni Sári (a Jad Vasem tudományos munkatársának) tanulmánya rövidített változatban megjelent héberül a Jalkut Moreset 1999. áprilisi számában „Nasim Bekerev Haszidé Umot Haolám Behungária” címen.⁸

JEGYZETEK

- 1 Tec Nechama: *When Light Pierced the Darkness*, Realemasal, Oxford, 1986.
- 2 Fogelman Eva: *A Socio-Psychological Study of Altruistic Behavior During the Nazi Era*. Dissertation, City University of New York, 1987.
- 3 London Perry: *“The Rescuers: Motivational Hypothesis About Who Saved Jews from The Nazis”*. In I. R. Macaulay and I. Berkovitz (eds.): *Altruism and Helping Behavior*. pp. 241–250, New York, 1970.
- 4 Oliner Samuel and Pearl: *“Rescuers of Jews During the Holocaust: Justice, care and religion”*, F.P.N.Y., 1988, Oxford Conference on „Remembering for the Future”, July 1988, pp. 506–516.
- 5 Seligman Avraham: *Kutatómunka a náci Németországban illegálitásban élő zsidókról*. (Héberül.) Jeruzsálemi Héber Egyetem, 1988.
- 6 Mózes II. könyve. 1. és 2. rész.
- 7 H. Ben Sason (ed): *Izrael népének története a középkorban*. Dvir, Tel-Aviv, 1969. p. 45.
- 8 A felmérés 500 Igaz Ember történetének feldolgozásán alapul.
- 9 Jászainé Oláh Erzsébet aktaszáma: Jad Vasem, Igazak Osztálya (a továbbiakban I. O.) 3658. A tiszadobi zsidóság története. In *Pinbasz Hakebilot, Hungaria*. (Hitközségek Könyve, Magyarország.) Jad Vasem, 1976. p. 360.
- 10 Valdemar és Nina Langlet aktaszáma: I. O. 101. Jad Vasem. Nina Langlet: *A svéd mentőakció, 1944*. Bp., Magyar Téka, 1988. Perez Révész: *Mul Nabsolé Haroá*. (A gonoszság áradata ellen.) Kibuc Dália, 2001, pp. 236–247. R. Braham: *The Holocaust in Hungary*. I–II.
- 11 Lásd még Reuveni Sári: A mentést elősegítő vagy meggátoló körülmények Magyarországon. In *Dapim Lebekei Haroá* (A holokauszt kutatás lapjai.) Haifai Egyetem, No. 14., 1997. pp. 313–325. Az Igaz Emberek és a cionista ellenállás Magyarországon. In *Jalkut Moreset*. (A hagyományok tára.) Tel-Aviv, 1997. november, pp. 47–55.

LEGYEN A VENDÉGÜNK!

Nemzetközi specialitások • zsidó konyha • elegáns környezet • első osztályú kiszolgálás várja Önt a

CARMEL PINCÉBEN

Budapest VII., Kazinczy u. 31.
Nyitva: naponta 12-től 23 óráig

Asztalfoglalás: 3-221-834 M 3-424-585, Légkondicionált étterem

